

„ZÁPAD POZNÁVÁ JAPONSKO“

POČÁTKY – století 1200

Marco Polo byl kupec z Benátek, který ve 13. století pobýval v Číně na dvoře mongolského chána Kubilaje (v současné mongolské výslovnosti: Chuvlé chán) a byl svědkem, jak se tam chystá vojenský výboj do Japonska. Marco Polo přinesl pak do Evropy tehdejší čínské znění názvu Japonska a zapsal je benátským pravopisem jako „Xipangu“, tj. [žipangu] (= dnešní čínské Ž'penkuo 日本国). Z tohoto se pak vyvinuly evropské názvy této země – ital. *Giappone*, fr. *Japon*, angl. *Japan*. Němci to pak četli s [j-] - *Japan*. V češtině v 19. století se nejdřív používala verze „Žaponsko“, až dodatečně se, vlivem němčiny, přesadilo dnešní „Japonsko“.

EVROPANÉ V JP – kolem r. 1600

Dve-tri dekády okolo roku 1600 zaznamenali búrlivý rozmach aktivit Európanov na japonskej pôde v oblasti obchodu, misionárstva a kultúry; Európania sa do ďalekého Japonska dostali z dovtedajších základní v Malajzii či Číne. Japonsko sa zoznamovalo so strelnými zbraňami, kresťanstvom, európskymi krajinami a ich umením, európski obchodníci popri iných artefaktoch prinášali do Európy napríklad explicitné erotické drevořezy *šunga*, ktoré sa na londýnskej burze rýchle roztratil... (*dřevořez* je grafická technika, že na jeden obrázek je niekoľik desek, na každé je plocha (vodorovný „řez“) vyřezaný tak, že všechny tyto plochy na ní jsou plochy obrázku, které mají mít stejnou barvu. Pak se každá doska natře patřičnou barvou a odtisknou se všechny na jeden papír a všechny barevné plochy spolu vytvoří obrázek. Pozor, nezaměňovat s *dřevorytem*, což je grafika, kde se na jedné desce vyřviou drážky – kontury celého obrazu. Barva se nanáší do těchto zárytů a otiskne se na papír.)

Vznikajú prvé portugalské japonologické diela: 1585 „*Kultúrne protiklady Európa – Japonsko*“ (Luis Frois). V Amakuse 1595 *Dictionarium Latino-Lusitanicum ac Iaponicum*, a neskôr v Nagasaki (1603) *Vocabulario da Lingoa de Iapam*.

So sprisňovaním šógunátnej politiky voči cudzincom, ktorých správne podozrievali z kolonizačných zámerov, sa toto obdobie rýchlo uzavrelo a od roku 1643 sa Japonsko definitívne izolovalo od vonkajšieho sveta.

IZOLACE 200 let

Nasledovalo obdobie vyše dvestoročnej izolácie. Obmedzený kontakt Japonska so Západom pokračoval len cez umelý ostrovček **Dedžima v prístave Nagasaki** na severozápadnom Kjúšú.

(MAPA)

Tu pretrvávala holandská komunita a cez holandčinu sa naďalej sprostredkúvali západné vedecké poznatky (hlavne medicína), ktoré si nachádzali novú živnú pôdu v japonskom živote, a do Európy zasa plynuli poznatky o Japonsku. Lekár **Philipp F. von Siebold**, Nemec v holandských službách, tu vykonal veľký kus priekopníckej botanickej a etnografickej práce, podarilo sa mu dostať do Európy napr. prvé azalky a po návrate uverejnil r. 1836 knižku japonských piesní (*Japanische Weisen*).

KONEC IZOLACE

Izolácia bola prelomená r. 1854: americké lode pri pobreží šógunského mesta Edo vtedy pod hrozbou útoku prinútili šóguna (jeho sídlo bolo na mieste dnešného tókijského

Cisárskeho paláca) na podpísanie zmluvy o obchode. Od tohto momentu sa píše nové dejiny japonsko-západných kontaktov.

Znovuzoznamovanie Západu s Japonskom prichádzalo v dvoch vlnách, kým sa dosiahla úroveň kontinuálnej vzájomnej kultúrnej výmeny, ako ju poznáme po druhej svetovej vojne.

Prvou vlnou možno nazvať ohúrenie Európy japonským výtvarným umením drevorezu (od 1862), ktoré ovplyvnilo európsky impresionizmus a viedlo k vzniku secesie.

Druhú vlnu predstavuje širšie oboznamovanie sa s japonskou kultúrou a literatúrou vďaka tomu, že čoraz viac ľudí zo Západu preniklo do tajov japončiny a začali z nej prekladať do európskych jazykov (obdobie fin de siècle [fen də sjéklə] (fr. = koniec storočia), tj. zlom 19. a 20. storočia).

UMĚLECKÉ VLIVY A LIDSKÉ KONTAKTY

Už r. **1862**, t. j. len 8 rokov po násilnom prerušení japonskej izolácie, zažil Londýn veľkú výstavu japonského umenia. Konala sa pri príležitosti druhej londýnskej Medzinárodnej výstavy (ktorú napríklad navštívil aj Vojtěch Náprstek, ktorý mal o Čínu a Japonsko veľký záujem a do Prahy vtedy z britskej výstavy priviezol najnovšie výtvarné techniky). Japonská expozícia pod názvom *Krajina vychádzajúceho slnka* prinášala ukážky drevorezových žánrových výjavov zvaných *ukijoe* - „obrázky plynuceho sveta“. Táto japonská výstava mala následne obrovský úspech aj v Paríži (**1867** na druhej parížskej Exposition Universelle) a vo Viedni (**1873**). Niekedy v tomto čase Európa zažila aj prvé vystúpenia japonských javiskových umení – najprv *nó* a neskôr aj *kabuki*.

Záujem o Japonsko spôsobil, že sa k slovu dostávajú aj staré jezuitské diela z obdobia pred izoláciou 1643. R. 1868 napr. vychádza francúzsky preklad starého portugalského slovníka japončiny z roku 1603.

V roku 1876 cestoval do Japonska aj slovenský rodák, uhorský gróf József Zichy: z jeho cesty sa zachoval jeho podrobný denník, ktorý si písal. Maďarský originál bol r. 2007 vydaný v slovenčine (SLOBODNÍK, Martin and Ivan RUMÁNEK (eds.) 2006 *Denník grófa Zichyho z cesty po východnej Ázii v rokoch 1875 - 1876* (Count Zichy's diary of the travel to East Asia in 1875 to 1876). Trnava: Trnavský samosprávny kraj. 243 p. ISBN 80-5556-17-0.). Svoje prvé dojmy z Japonska po pristátí v Nagasaki opisuje takto: „*Aj Holanďan by mohol závidieť tú čistotu, musíme si vyzuť topánky, tak sa prechádzame po rohožiach pomedzi papierové steny, ľudia sú zdvorilí, priateľskí, pekne sa vzájomne ukláňajú.*“

Vplyv japonského výtvarného umenia sa prejavil hlavne u maliarov impresionizmu, symbolizmu a secesie (v Nemecku „*Jugendstil*“) ako Manet, Monet, Gauguin, Toulouse-Lautrec, van Gogh, Whistler, Klimt, Moser, Orlík. Niektorí z nich dokonca cestovali do Japonska, aby grafickú techniku farebnej tlače drevorezov študovali priamo na mieste – medzi prvými bol pražský rodák Emil Orlík. Umelci začali využívať japonský cit pre farby, japonskú perspektívu (či skôr jej neprítomnosť) a štruktúrovanie plôch, ako aj majstrovské zachytenie momentu, čo im poskytlo nové vyjadrovacie prostriedky.

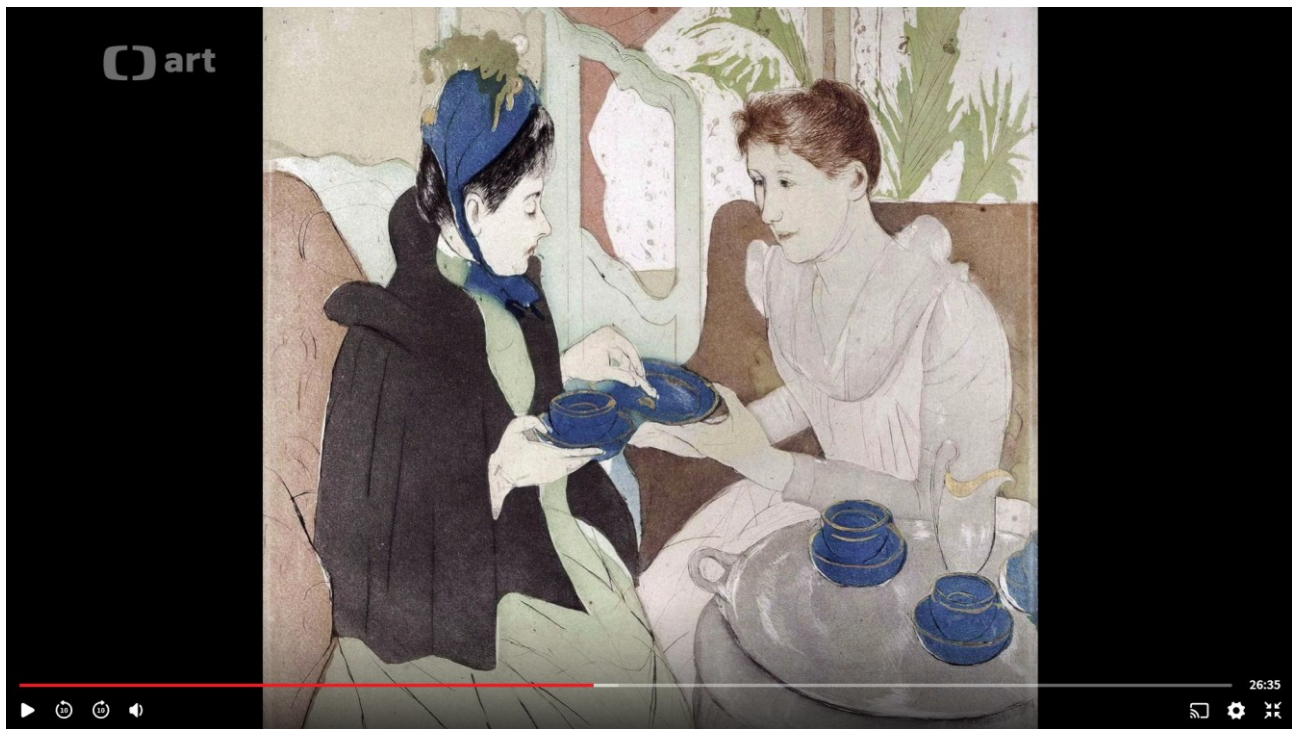
Ve francouzském prostředí vznikli dva pojmy: *japonisme* [žapo-nism] a *japonaiserie* [žaponez-ri]. Rozdílem těchto dvou pojmů se zabývají mnozí kunsthistorici. *Japonisme* spíš vystihuje všeobecný „craze“ po všem japonském, který se koncem 19. století silně cítil. *Japonaiseries* jsou pak spíš konkrétní umělecká díla „na japonský způsob“; tento výraz prý poprvé použil Vincent van Gogh na své obrazy napodobující japonské dřevorezy. V českém prostředí se používá pojem „žaponerie“, který je vlastně sjednodušením francouzského slova *japonaiserie*, a označuje jednak artefakty přinesené z Japonska, a rovněž jejich domácí napodoby.

Hlavne Paríž a Viedeň sa stali strediskami tohto diania. Prvenstvo však možno pripísať angloamerickému maliarovi menom James Whistler, ktorý promptne využil novú situáciu pri otvorení Japonska: r. 1854 totiž Američania prinútili japonský šógunát podpísať obchodnú zmluvu. Japonsko sa tak otvorilo vonkajšiemu svetu a James Whistler si odtiaľ priniesol vzácne artefakty ako drevorezové tlače a kimonové tkaniny. Ich neobvyklú estetiku potom aplikoval vo svojich maliarskych aj dekoratérskych kreáciách a jeho zásluhou sa tento prúd rýchlo dostal aj do Londýna.

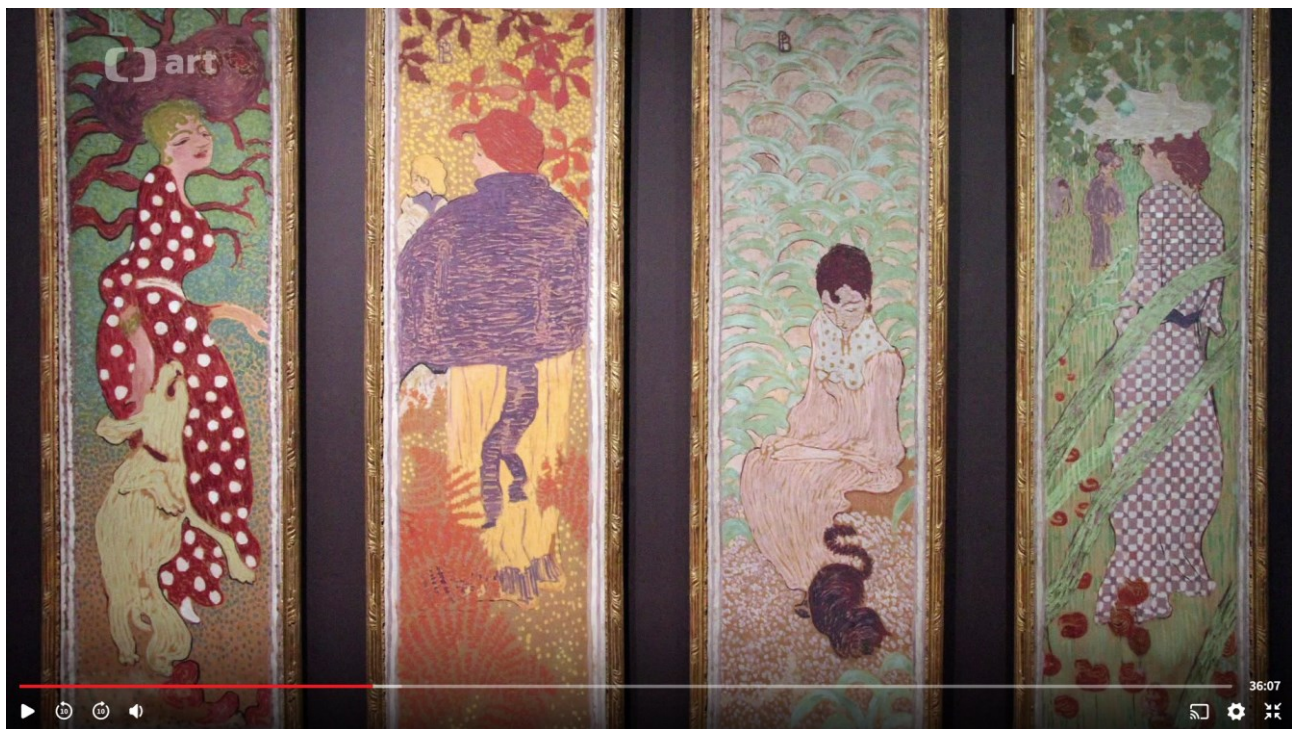
Van Gogh: *Mandloňové květy* – malba ovlivněná japonským výtvarným uměním a estetikou:

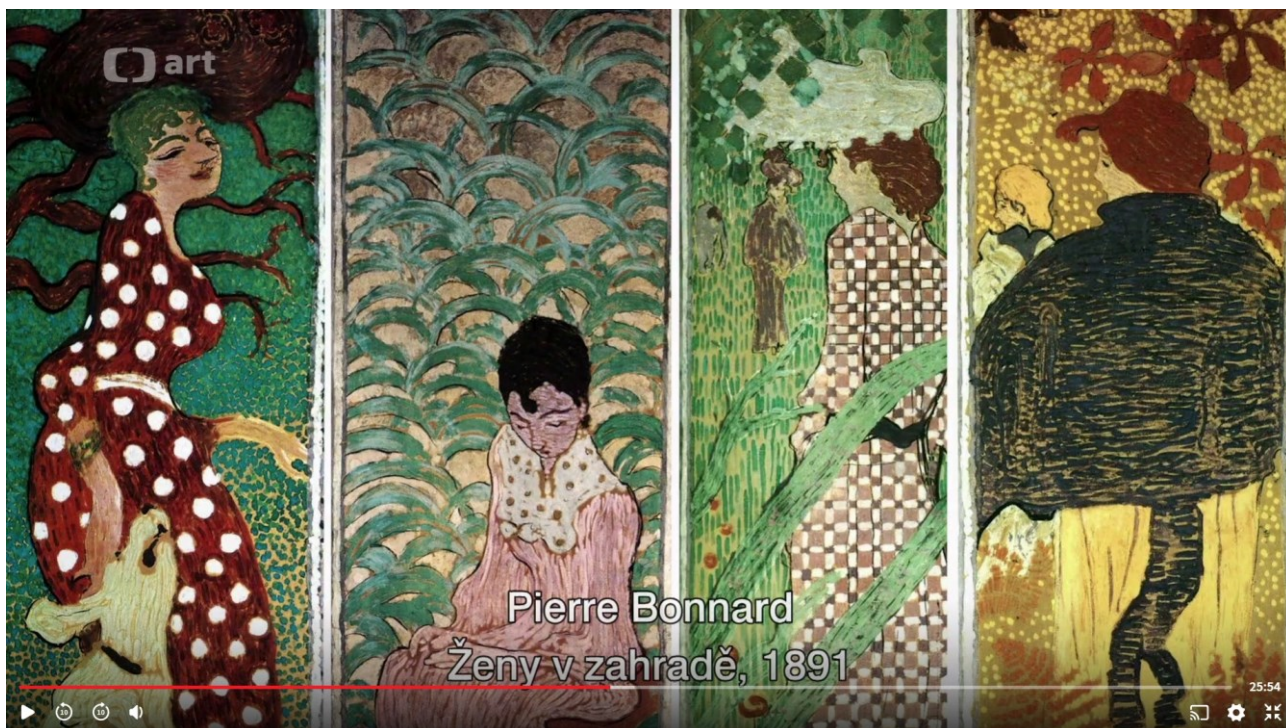

Mary Cassat:

Pierre Bonnard 1891

Alfons Mucha sa, podľa svedectva jeho syna Jiřího¹ k secesii nehlásil, hoci je do nej všeobecne zahrňovaný.

Takto sa Európa zásluhou grafik Hokusai a či Utamaro predpripravila na ďalšiu oslňujúcu fázu ohúrenia japonskou kultúrou.

V roku 1906 publikoval Paul-Louis Couchoud štúdiu *Les Epigrammes lyriques du Japon*.

Predstavuje v nej novú vymoženosť z Japonska, s ktorou sa zoznámil počas svojej cesty – trojveršia haiku. Ide o najkratšiu básnickú formu na svete, útvary s veršami s počtom slabík 5-7-5. Japonizmus takto dostal nový podnet a nadšenie pre tvorbu nových haiku vo francúzštine následne vytrvalo dvadsať rokov, počas ktorých sa vo Francúzsku usporadúvali súťaže a vydávali časopisy venované tejto novej básnickej forme.

Už v roku 1899 mal Západ opäť možnosť zoznámiť sa s japonským scénickým umením. Išlo o americké a európske turné manželov Kawakamiovcov. Herec Kawakami Otodžiró (1864 - 1911) mal v Tókjú súkromné divadlo Kawakami, v ktorom účinkovala aj jeho žena, bývalá gejša Sadajakko (1871 - 1946) ako jedna z prvých žien-herečiek v modernom Japonsku. Kawakami bol v Európe už predtým a od r. 1891 začal v Tókjú s adaptáciami západných dramatických textov, a na druhej strane zasa vytváral predstavenia, zamerané na to, aby uchvátili západné publikum. Kawakamiovci nepredvádzali ani nó ani kabuki, ale istú napodobneninu týchto umení prispôbenú na vývoz do zámoria – a ich turné po Amerike a Európe malo obrovský úspech. Účinkovali aj v **Brne**, v starom divadle naspodu Veverí ulice. Sadajakko, v Japonsku úplne neznáma, sa v Európe stala *monstre sacré* („posvätnou obludou“ – alúzia na Mínóovho Mínótaura z krétskej mytológie)² a prostredníctvom kawakamiovských predstavení získavali západní režiséri (Copeau, Craig, Mejerchoľd, Ejzenštejn, neskôr aj Brecht, Mnouchkine) predstavu (hoci spočiatku len približnú), o japonskom scénickom umení. Po návrate do Japonska Kawakamiho divadlo

¹ Mucha, Jiří 1969 Kankán se svatozáří. Praha: Obelisk.

² PICON-VALLIN, Béatrice: *Le théâtre japonais sous le regard de l'Occident*. http://www.lebacausoleil.com/SPIP/article.php3?id_article=5, s. 1.

uvádzalo hry anglických a francúzskych dramatikov. Sadajakko v západných turné úspešne pokračovala aj po smrti svojho muža a od r. 1907 sa k nej pridala ďalšia japonská hviezda, Hanako (Óta Hisa), ktorá pózovala aj Rodinovi pri desiatkach skulptúr. Noviny *Le Soir* zo 4. mája 1930 písali: „*Tí, čo videli Sada Yakko trpieť a zomierať, s jej predĺženými očami, nalíčenými ústami, jej géniom vyjadrení, na ňu nezabudnú o nič väčšmi ako tí, čo videli Saru Bernhardt.*“³

Na tomto mieste možno spomenúť aj Pucciniho operu *Madama Butterfly*, ktorej premiéra sa konala r. 1904. Jej japonská tematika je ďalším hmatateľným dokladom tohto plodného obdobia japonsko-európskeho kultúrneho varu.

K oboznámeniu sa s umelecky vysoko prepracovanými maskami drámy nó podstatnou mierou prispela významná publikácia z r. 1925 - *Japanische Masken* od Friedricha Perzyňského, Nemca poľského pôvodu. Jeho kniha priniesla obrovský kus pôvodného výskumu, ktorého nadčasovú hodnotu neskôr potvrdilo to, že ju ocenili aj japonskí odborníci, bola preložená do japončiny a r. 2007 vyšla v Japonsku.

V tomto ovzduší si Európa začína uvedomovať aj autentickú divadelnú formu nó. Na francúzskej strane patril medzi prvých zvestovateľov misionár Noël Peri (1865-1922), na britskej to bol William Butler Yeats (1865 - 1939).

Aj dramatická tvorba Paula Claudela (1868 – 1955) bola veľmi ovplyvnená východoázijským divadlom, ku ktorému sa dostal veľmi blízko vďaka svojej diplomatickej misii v Číne (13 rokov) a v Japonsku (od 1921 do 1926). Venoval sa ako kabuki, tak aj nó.

V letech 1899-1909 byl rakousko-uherským velvyslancem v Japonsku slovenský (uherský) šlechtic **Adalbert (Béla) Ambró von Adamócz** (1849-1927), rodák ze zámečku v Adamovcích (Adamovské Kochanovce u Trenčína).

V tomto období žila u nás i prvni Japonka – Micuko, manželka hrabäte Heinricha von Coudenhove-Kalergi (roz. Aojama Micuko, 1874-1941). Od svojho príchodu do Evropy r. 1896 žila až do 1908 predvážne na panstvi v Poběžovicích (záp. Čechy), občas i v Zámutově na vých. Slovensku. Jako vdova se pak přestěhovala do Vídně.

K českým osobnostiam tohto obdobia, ktorí prispeli k vzájomnému spoznávaníu, patria cestopisci **Joe Hloucha** a **Josef Kořenský**, novoromantický spisovateľ **Július Zeyer** (1841 – 1901) a architekt **Jan Letzel** (1880-1925).

Jan Letzel pochádzal z Náchoda a študoval v Prahe. Do Japonska odišiel r. 1907. Pracoval tam ako architekt, r. 1915 postavil Priemyslové múzeum v Hirošime, betónovú stavbu, v ktorej od r. 1935 sídlila Priemyslová komora. Táto stavba sa stala známa tým, že ako jediná ostala takmer celá zachovaná po atómovom výbuchu v auguste 1945.

Přednáška dr. Alice Kraemerové o „žaponeriích“ (2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=nVycxPeKGxM>

JAPONOLOGOVÉ

Zakladateľka českej japonológie – **Vlasta Hilská**.

Slovenskú japonológiu založil **Viktor Krupa**.

Donedávna najvýznamnejší svetový japonológ bol **Donald Keene**

http://www.keenecenter.org/Donald_Keene.html

³ PICON-VALLIN, Béatrice: *Le théâtre japonais sous le regard de l'Occident*.
http://www.lebacausoleil.com/SPIP/article.php3?id_article=5, s. 3.

ĎALŠIE OSOBNOSTI:

Ďalšie osobnosti:

Japonsko:

Omote Akira, Nishino Haruo, Ii Haruki, Takemoto Mikio,

západný svet:

Royall Tyler, Richard Emmert, Monica Bethe, Andrew Gerstle, Bjarke Frellesvig, Tom Hare.

Česko:

Zdenka Švarcová, Alice Kraemerová, Karel Fiala, Antonín Líman

Slovensko:

Karol Kuťka, Štefan Pecho

PERIODIZÁCIA DEJÍN

Delenie dejín v Európe:

Pojmy „Starovek – stredovek – novovek“,

Prehistória vs história

Podľa tohto v Japonsku:

STAROVEK (**KODAI**) – do 1200 (古代)

STREDOVEK (**ČÚSEI**) 1200 – 1600 (中世)

NOVOVEK (**KINSEI**) od 1600 (近世)

Pritom japonský starovek sa ešte rozdeľuje na:

džódai – „staré doby“ (300 – 800) (上代) „dejiny plynú zhora ako voda“

čúko – „klasická doba“ (heian) (中古)

V rámci novoveku sú:

Moderná doba (**kindai**) – od 1868 (Meidži) (近代)

Povojnová doba – „súčasnosť“ (**gendai**) (現代)

dejinné obdobia japonské:

džómon (-13 500) -8000 pnl do 300 nl

jajoi (-900) -300 do 250

kofun 250 do 450

jamato 450 do 710

nara 710 do 784

heian 794 do 1192

kamakura 1192 do 1333

muromači 1333 do 1467

Sengoku džidai (obdobie „Bojujúcich štátov“)1467 do 1600

edo 1600 do 1868

Meidži 1868 do 1912

Taišó 1912 do 1926

Šówa 1926 do 1989

Heisei 1989 do 2019

Reiwa 2019...

(posledné štyri aj pod pojmom „**tókjó**“ – ešte nevžitý pojem)

západné a japonské delenie:

STAROVEK

kofun 250 do 450

jamato 450 do 710

nara 710 do 784

čúko „klasická doba“

heian 794 do 1192

STREDOVEK

kamakura 1192 do 1333

muromači 1333 do 1467

Sengoku džidai (obdobie „Bojujúcich štátov“)1467 do 1600

NOVOVEK

edo 1600 do 1868

moderná doba

Meidži 1868 do 1912

Taišó 1912 do 1926

súčasnosť

Šówa 1926 do 1989

Heisei 1989
Reiwa 2019...

Čo sa zmenilo od Meidži:

nové Cisárske mesto
západný kalendár

Ešte raz im zdôrazniť dôležitosť uvedomovania si lunárneho kalendára: dátumy sa tým menia,

a šigacu nie je apríl (iba od Meidži).

počítanie veku ľudí

prefektúry

staré provincie

nový spisovný jazyk

periodizácia japončiny.

nový pravopis po 2. svetovej vojne

Dejiny jazyka

raná stredojapončina (Early Middle Japanese) – reč Kjóta v období heian, stala sa klasickým spisovným jazykom. Dnes sa nazýva *bungo* – „literárny jazyk“ 文語: do 2. s.v. sa ešte používal, hoci autori od Meidži začínali používať už „hovorený jazyk“ *kógo* 口語, ako to nazývali, tj. reč nového Cisárskeho mesta Tókja - novú spisovnú tókijčinu.

Bungo je však aj dnes súčasťou japonskej kultúry, niektoré gramatické javy alebo pravopisné črty sa objavujú v poézii či novoročných blahoželaných – v oblastiach či príležitostiach, spojených s tradičnosťou a kontinuitou.

Pozostatky starojapončiny (*bungo*) v súčasnom jazyku:

I. adjektívne –ki:

napr. v novoročných pozdravoch, na pohľadniciach:

joki toši, ucukušiki fúkei (namiesto joi, ucukušii)

良き年、 美しき風景

(v *bungo* bol rozdiel v tvare prívlastkovom = naše prídavné meno, a prísudkovom = „je...“)

joki, ucukušiki = prívlastok „dobrý ...“, „krásny... (pôvodne: *rozkošný*...)“

joši, ucukuši = prísudok: „je dobrý“, „je krásny (pôv.: *je rozkošný*)“

II. pravopis prípon –wa, -e, -o (は、へ、を)

je pozústatkom historického, etymologického pravopisu pochádzajúceho ze staré japonštiny:

zápis....výslovnosť pred r. 700.....okolo r. 800.....okolo 950.....od cca 1100...súčasný stav

花は.....[pana-pa.....fana-fa.....fana-wa.....fana-wa.....hana-wa]

花へ.....[pana-pe.....fana-fe.....fana-we.....fana-e.....hana-e]

花を.....[pana-wo.....fana-wo.....fana-wo.....fana-o.....hana-o]

rovnaký vývoj prebiehal aj uprostred slov: rieka = kawa – prajaponsky „kapa“:

.....かはは.....かはは.....かはは.....かはは.....かわは

.....[kapa-pa.....kafa-fa.....kawa-wa.....kawa-wa.....kawa-wa]

川へ.....[kapa-pe.....kafa-fe.....kawa-we.....kawa-e.....kawa-e]

川を.....[kapa-wo.....kafa-wo.....kawa-wo.....kawa-o.....kawa-o]

(tj. v modernom pravopise sa „w“ píše foneticky, iba v prípone –wa sa zachováva etymologický pravopis)

III. –ó (arigató, ohajó), -i- (gozaimas, iraššaimas)

Kógo, hlavne jeho písaná forma, sa vyznačuje vplyvom zo západných jazykov. Predmoderná japončina je chronicky známa dlhými vetami – ale nemusí ísť o dlhé vety, len o sled „nedokončených viet“, aké sú v hovorovej japončine bežné dodnes, ale pod vplyvom západných jazykov (ideál gréckej logickosti) sa prebral imperatív „dokončených viet“.